

موضوع:

ادبیات فارسی: ۲ (زبان، ادبیات و هنر: ۵۳)

گروه مخاطب:

- عمومی

- تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۴۰۲

مسلسل انتشار (چاپ اول و باز چاپ): ۶۳۴۶

رجالی تهرانی، علیرضا، ۱۳۴۶ -

تمثیلات و تشبیهات در آثار استاد شهید مطهری / علیرضا رجالی تهرانی - لویراسک [۲]. - قم: مؤسسه بوستان

کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۷.

[۳۲۸] ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۴۰۲) (زبان، ادبیات و هنر: ۵۳). ادبیات فارسی: ۲

ISBN 978-964-09-0019-2

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

Ali-Reza Rejali-Tehrani. Allegories and Similes In the

ص. ع. به انگلیسی:

Works of Shahid Master Motahhari

کتاب‌نامه: ص. [۳۲۱] - ۳۲۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.

چاپ چهارم: ۱۳۹۴.

۱. مطهری، مرتضی، ۱۲۹۹ - ۱۳۵۸ - نقد و تفسیر. ۲. اسلام - مسائل متفرقه. ۳. تمثیل‌ها. الف. دفتر

تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان.

BP ۲۳۳ / ۷ / م ۶ ر ۳

تمثیلات و تشبیهات
در آثار استاد شهید مطهری

ویرایش دوم

علیرضا رجالی تهرانی

بیتنا
۱۳۹۴

www.ketab.ir

تمثیلات و تشبیہات در آثار استاد شهید مطهری

• نویسنده: علیرضا رحالی تهرانی
• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
(مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)
• چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
• نوبت چاپ: چهارم / ۱۳۹۴ • شمارگان: ۷۰۰ • بها: ۱۷۰۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

- ♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفاییه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۳۷۷۴۲۱۵۵-۷، فکس: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۷۴۲۴۶۶
- ♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
- ♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، میدان فلسطین، خ طوس، کوچه تبریز، پلاک ۳۰، تلفن: ۸۸۹۵۶۹۲۲
- ♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲
- ♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
- ♦ فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲
- ♦ فروشگاه شماره ۶ (فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نیش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۲۱۷۹
- ♦ فروشگاه شماره ۷: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۳۷، تلفن: ۳۷۸۴۲۵۹۰-۹۲

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail:info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: <http://www.bustaneketab.com>

با قدرتی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

• اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: جواد آهنگر • ویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • چکیده عربی: سهیله خانگی • چکیده انگلیسی: مریم خانگی • فیبا: مصطفی محفوظی • اصلاحات حقوق‌نگاری: احمد مؤتمنی • صفحه‌آرایی: حسین محمدی • کارشناس نمونه‌خوانی: محمدجواد مصطفوی • بازخوانی نهایی متن: بیژن سهرابی • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سید رضا موسوی منش • کارشناس طراحی و گرافیک و طراحی جلد: مسعود نجابتی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • اداره آماده‌سازی: حمید رضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

فهرست مطالب

۱۹	مقدمه
۲۵	کتاب حاضر
۱. تمثیلات و تشبیهات اعتقادی	
۲۷	خداشناسی، پایه و اساس دین
۲۸	خداشناسی، مبنای انسانیت
۲۹	جست‌وجوی خدا در معلومات نه در مجهولات
۳۱	آمیختگی خودشناسی و خداشناسی
۳۲	اعتقاد الهی و گرایش مادی
۳۳	خداشناسی مستلزم تعالی روحی خاص است
۳۳	فطرت خداجوی انسان
۳۴	وحدت حق، وحدت عددی نیست
۳۵	خدا، مالک حقیقی همه چیز
۳۶	خدا مالک و پادشاه هستی

۳۷	نارسایی جهان‌بینی علمی
۳۹	جهان و نظام کُل
۴۰	تفکیک اصل انتظام از اصل هدایت
۴۲	مراتب هستی
۴۴	نظام علیّت غایی
۴۵	نظم عالم و علت غایی
۴۷	رابطه جهان غیب و شهادت
۴۸	هم‌آهنگی و ارتباط بین موجودات
۴۹	تفکیک هدایت از نظم
۵۰	جهان منظم هستی خالقش با شعور دارد
۵۱	قدرت نامحدود الهی و نظام احسن
۵۳	عدل الهی
۵۴	عدل و احسان
۵۵	همه امور در حوزه قضا و قدر است
۵۶	هم‌آهنگی طبیعت در جهت کمال انسانی
۵۷	تکامل در انسانیت
۵۸	انسان و عالم هستی
۶۰	انسان در نظام شرک و توحید
۶۰	تفاوت ظرفیت‌ها
۶۲	راز اختلاف‌ها و تفاوت‌ها
۶۲	ضرورت تفاوت‌ها در نظام کلی عالم
۶۴	شروع از نوع تبعیض و تفاوت

۶۵	شرور از نوع فنا
۶۵	منشأ شر
۶۶	توحید و مسئله شرور
۶۷	شر نسبی است
۶۸	جبر و اختیار
۶۹	اعتقاد بدون تفکر
۷۰	فلسفه آزمایش انسان‌ها
۷۳	امتحان و آزمایش الهی
۷۵	مراتب هدایت و ضلالت
۷۶	دوره خاتمیت، دوره تخصصی بشر
۷۶	مسئله نسخ و خاتمیت
۷۷	پیامبر خاتم و معنای ختم
۷۸	وحی و الهام
۷۹	معجزه، حکومت یک قانون بر قانون دیگر است
۸۲	عصمت معصومین
۸۳	اکمال دین و اتمام نعمت
۸۵	امام، کارشناس امر دین
۸۶	دوره خاتمیت، دوره بلوغ عقلی بشر
۸۹	جاودانگی روح
۹۰	مردن یک امر وجودی است
۹۱	مرگ گسترش حیات است
۹۲	مجازات‌های تکوینی

۸ تمثیلات و تشبیهات در آثار اسناد شهید مطهری

۹۳	شهادت جوارح انسان در قیامت
۹۴	رابطه عمل و پاداش
۹۵	تصدیق قلبی روز جزا
۹۶	جامعیت اسلام
۹۷	رمز بقای دین
۹۸	فرهنگ اسلام
۹۹	آئده اسلام و مسلمین
۱۰۰	فرق شیعه و غیر شیعه
۱۰۱	حادثه کربلا، تجسم عملی اسلام
۱۰۳	خوارج و خشکه مقدسان

۲. تمثیلات و تشبیهات اخلاقی

۱۰۵	تهدیب نفس
۱۰۶	وجدان و مسئله نسبت اخلاق
۱۰۷	معیار کمال
۱۰۸	تعهد متقابل در تقوا
۱۰۹	گناه نوعی انفجار است
۱۱۰	ناامیدی از توبه
۱۱۱	انسان بی تفاوت و بی خاصیت
۱۱۲	فرصت توبه
۱۱۲	توبه، عکس العمل روح
۱۱۴	توبه و عبادت در ایام جوانی

۱۱۵	دنیای، سرای توبه و عمل
۱۱۶	تقوای قوت و ضعف
۱۱۷	تقوا مصونیت است، نه محدودیت
۱۱۸	حقیقت نفاق
۱۱۹	منافی بیمار دل
۱۱۹	انسان متغیر است، ولی مدار ثابتی دارد
۱۲۱	نسبت دنیا و آخرت
۱۲۲	توجه به خود
۱۲۲	عذاب وجدان
۱۲۳	عقل و عاطفه
۱۲۴	جهاد با نفس
۱۲۵	جدال خود با ناخود
۱۲۶	دنیای شعور باطن
۱۲۹	قلب
۱۳۰	عقل خالص
۱۳۱	آرزوهای باطل و بزرگ
۱۳۲	راه سعادت
۱۳۳	تفاوت و ارتباط دنیا و آخرت
۱۳۵	دنیا، مدرسه انسان
۱۳۶	دنیا، رجم جان
۱۳۹	ناامیدی و افسردگی

۳. تمثیلات و تشبیهات تربیتی

۱۴۱	تربیت، ساختن نیست پرورش دادن است
۱۴۲	فرق تربیت و صنعت
۱۴۳	پرورش استعدادها
۱۴۳	چنان باش که همیشه زنده‌ای و چنان باش که فردا می‌میری
۱۴۶	علاقه انسان به دنیا
۱۴۸	زندگی
۱۴۸	شناسایی مکشوف اولین شرط مبلّغ
۱۴۹	روش مطالعه
۱۵۰	راه دعوت به خدا
۱۵۰	رشته‌های وابستگی آدمی
۱۵۱	دنیای روح انسان
۱۵۲	درد برای انسان آگاهی است
۱۵۳	تربیت غلط روحی انسان‌ها
۱۵۴	اثر سوء عدم تربیت در کودکی
۱۵۶	روحیه انسانی
۱۵۶	مغز انسانی انبار معلومات نیست
۱۵۷	هدف و کار معلّم
۱۵۸	شناخت امیال عالی انسانی
۱۵۹	علم و تفکر
۱۶۰	کشمکش عقل و دل

۱۶۱	نازپروردگی
۱۶۲	سختی‌ها و شداید
۱۶۳	رابطه عقل و علم
۱۶۴	استفاده از استعدادها
۱۶۴	ارزش امور روانی
۱۶۵	سختی تبلیغ
۱۶۶	رفق و مدارا با خویشان
۱۶۷	تأثیر معاشرت با بدان
۱۶۷	استعداد روحی انسان
۱۶۸	انسان، مربی خود
۱۷۰	کتاب‌های مسموم
۱۷۰	درد و فواید آن
۱۷۱	تربیت صحیح کودک
۱۷۲	وظیفه اصلی یک معلم
۱۷۳	اثر تربیتی بلایا
۱۷۴	مصیبت اولیا
۱۷۵	استاد مظهری و نهج البلاغه

۴. تمثیلات و تشبیهات معنوی - عرفانی

۱۷۷	زهد و تقوا، تمرین روح
۱۷۸	سخن ملایم و سخن خشن
۱۷۸	رابطه قانون تضاد در طبیعت و فیض الهی

۱۷۹	کرامت نفس
۱۸۰	خود و ناخود
۱۸۱	گوهر نفیس روح
۱۸۲	مراقبه و محاسبه
۱۸۴	انسان موجودی ذو مراتب است
۱۸۵	مؤمن واقعی همیشه به یاد خداست
۱۸۶	شناخت اشیا از راه اضداد آنها
۱۹۰	اقسام یقین
۱۹۲	تأثیر متقابل دین و دین‌داری
۱۹۲	اندیشه عوامانه لغزش ناپذیری
۱۹۳	آفات عقل
۱۹۴	محبت
۱۹۵	خدا از کثرت ظهور در خفاست
۱۹۶	حیات دنیوی و حیات برزخی
۱۹۷	زهد، عبادت و عرفان
۱۹۸	خودشناسی، راه خداشناسی
۲۰۰	کاخ سست بنیان آرزوها
۲۰۱	آیا حقیقت تلخ است؟
۲۰۱	محصولات فکری
۲۰۲	روحیه سالم
۲۰۳	بازپرسی از خویش (محاسبه نفس)
۲۰۴	محاسبه و معاتبه

www.ketab.ir

۲۰۵	اعمال انسان، متاع سفر آخرت
۲۰۷	محبت علی <small>علیه السلام</small>
۲۰۷	عوامل تصفیه الودگی های فکری از آب زلال اسلام
۲۰۹	گرامی داشتن روح
۲۱۰	اعمال مکروه در نظر پاکان
۲۱۲	صحنه کربلا

۵. تمثیلات و تشبیهات خانوادگی - اجتماعی

۲۱۵	تقوا و روابط اجتماعی مردم
۲۱۶	جامعه
۲۱۷	همبستگی، یکی از علایم حیات جامعه
۲۱۸	مسلمان و همدردی با دیگران
۲۱۹	حق
۲۱۹	باطل
۲۲۰	غلبه ظاهری باطل و پیروزی نهایی حق
۲۲۰	نمود داشتن باطل و اصیل بودن حق
۲۲۱	وسیله بودن امور اعتباری و قراردادی
۲۲۲	فرق تکامل و پیشروی
۲۲۴	لزوم همگامی کار و دانش
۲۲۴	فتنه
۲۲۵	عدالت یا مساوات
۲۲۷	زندگی، مسابقه بقا

۲۳۰	جامعه
۲۳۲	عدالت اجتماعی و عدم تبعیض
۲۳۴	تشکیلات و نظامات اجتماعی
۲۳۵	هدایت جامعه
۲۳۷	علامت رشد جامعه
۲۳۸	انفاق‌های مضر و غلط
۲۳۸	تقلید از دیگران
۲۳۹	تأثیر کار در تهذیب اخلاق
۲۴۰	تعاون و همکاری‌های اجتماعی
۲۴۱	خون شهید
۲۴۱	حق شهید
۲۴۲	آزادی فکری مایه رشد مردم
۲۴۳	رابطه آگاهی و حرکت
۲۴۴	مصلح موفق
۲۴۵	مصلح، نه تسلیم
۲۴۶	کارهای پرخطر
۲۴۶	نیازهای جامعه
۲۴۷	عطوفت در جامعه و انفاق
۲۴۷	صدقه
۲۴۸	رشد و تکامل در پرتو اسلام
۲۴۸	عدالت اجتماعی
۲۵۰	اجتماع و انسان

۲۵۱	استعمار
۲۵۲	تاریخ و شناخت مقتضیات
۲۵۳	ولایت پدر
۲۵۳	عفاف زنان
۲۵۴	زن و مرد
۲۵۴	کانون خانواده
۲۵۵	مدار زن و مرد

۶. تمثیلات و تشبیهات قرآنی

۲۵۷	قرآن را قرن به قرن بهتر تفسیر کرده‌اند
۲۵۸	راه نداشتن شک به قرآن
۲۵۹	قرآن
۲۶۰	آیات أم الكتاب
۲۶۱	بهار طبیعت و بهار قرآن
۲۶۲	انسان در قرآن
۲۶۳	منافقان
۲۶۴	کافران
۲۶۴	صبح
۲۶۵	از نظر قرآن بین دنیا و آخرت تضاد نیست
۲۶۶	عنادورزی کافران
۲۶۷	اعمال کافران
۲۶۸	وضع و حال کافران

- ۲۷۰ جلوه خدا
- ۲۷۲ جهان طبیعت
- ۲۷۳ رشد عقلانی بشر در عصر پیامبر

۷. تمثیلات و تشبیهات فقهی - عبادی

- ۲۷۵ علم و اجتهاد، و مسئله خاتمیّت
- ۲۷۵ علوین اولیه و علوین ثانویه
- ۲۷۷ قاعده لاهور و لاهور
- ۲۷۷ ثبات و تحول فقهین اسلامی
- ۲۷۹ ارزش امر به معروف و نهی از منکر در نهضت حسینی
- ۲۸۰ عبادت
- ۲۸۱ عبادت، لازمه شناخت خداوند
- ۲۸۲ پرستش و اعتدال روحی بشر
- ۲۸۳ پرستش آگاهانه و ناآگاهانه
- ۲۸۴ افراط در عبادت
- ۲۸۵ ضبط اعمال
- ۲۸۵ نیکوکار مسلمان و غیر مسلمان
- ۲۸۶ مراتب عبادت
- ۲۸۷ مرتبه پایین عبادت
- ۲۸۸ احتیاج و دعا
- ۲۸۹ نماز جماعت

۸. تمثیلات و تشبیهات منطقی - فلسفی

۲۹۱	جدانشدن علوم از فلسفه
۲۹۲	منطق
۲۹۲	ارتباط متقابل مسائل علمی
۲۹۳	فرق بین کتاب‌های فلسفی با ادبی
۲۹۴	جهان هستی و گذشت زمان
۲۹۵	حرکت جوهری
۲۹۶	همه احکام و جدان، مطلق نیست
۲۹۷	نیروی گزینش یا عقل و اراده
۲۹۸	تصادف در خلقت
۳۰۲	و خوب بالغیر
۳۰۳	ماده و صورت
۳۰۴	چگونگی حصول لذات و آلام پس از جدایی نفس از بدن
۳۰۴	آیا از «واحد» می‌توان «کثیر» انتزاع کرد؟
۳۰۵	علم مقرون به ذوق، رمز جذابیت امور عقلی
۳۰۶	رابطه لذت با سعادت
۳۰۷	کار ذهن
۳۰۸	شناخت اعتبارات ذهن
۳۱۰	غایت داشتن طبیعت مشروط به شعور نیست
۳۱۰	هر غایتی غایت دیگری لازم ندارد
۳۱۱	شروع عالم، غایبات بالعرضند

۳۱۲	انسان و زمان
۳۱۳	وظیفه منطوق ارسطویی
۳۱۴	استدلال در عالم ذهن
۳۱۴	«حد وسط» در استدلال منطقی
۳۱۶	وجود معلول نسبت به علت
۳۱۷	نتیجه برهان لمی و برهان خلف
۳۱۷	تعلیل شناخت سطحی به شناخت منطقی توسط ذهن
۳۱۸	علم
۳۲۱	کتابنامه

مقدمه

از آن جا که انسان بیشتر با محسوسات و موضوعات حسی در تماس است و امور محسوس را بهتر می‌فهمد و زودتر و سریع‌تر درک می‌کند، از مثال و تشبیه و امور محسوس برای تفهیم مسائل عقلی و معارف معنوی و غیر محسوس به طور فراوان استفاده می‌شود.

اما «تمثیل» آن است که عبارتِ نظم یا نثر را به جمله‌ای که مثل یا شبیه مثل و متضمنِ مطلبی حکیمانه است بیاریند و این صفت، موجب آرایش و تقویت بنیه سخن می‌شود و گاهی، اثر آوردن یک «مثل» در نظم یا نثر و خطابه و سخنرانی در پروراندن مقصود و جلب توجه شنونده، پیش از خواندن چندین بیت منظوم و بیان چند صفحه مقاله و رساله می‌باشد.

به عنوان نمونه به این شعر توجه کنید:

احمق بود که عرض کند فضل پیش تو

خرما به بصره بردن، باشد ز احمقی^۱

البته «تمثیل» در این جا از مصطلحات اهل ادب است؛ در منطق همه اصطلاح تمثیل هست که به آن قیاس فقهی و اصولی نیز می‌گویند. «تمثیل منطقی» آن است که بین دو چیز بر حسب ظاهر مشابهتی وجود داشته باشد و بدان سبب، حال و حکم یکی را با حال و حکم دیگری قیاس کنند، یعنی حکم یکی را به دیگری نسبت دهند.

و به تعبیر استاد، آیه‌الله حائری شیرازی: «زبان تمثیل، زبانی است گویا، شیوا و رسا؛ مثال اگر مناسب باشد و با دقت و هوشیاری به کار گرفته شود، عمق مطلب را مجسم می‌کند، تاریکی‌های آن را می‌زداید، مجهولات مطلب را با معلوماتی که از تمثیل به دست می‌آید تطبیق می‌دهد و نقاط مبهم و نکات دشوار آن را روشن و آسان می‌سازد و آن‌گاه هر کسی نسبت به میزان مطالعات و آگاهی‌هایش و به اندازه نیروی درک و اندیشه‌اش از آن مثال، اطلاعاتی به دست می‌آورد و از طریق همین اطلاعات، مطلب اصلی را نیز بهتر درک می‌کند.»

من اگر نیکم اگر بد تو برو خود را باش

هر کسی آن درود عاقبت کار که کشت^۱

تمثیلات بسیاری در قرآن کریم بکار رفته است، همان که آمده

است:

﴿وَلَقَدْ صَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾^۲

و همان‌در این قرآن برای مردم از هر گونه مثلی آوردیم، شاید که متذکر

شوند.

۱. حافظ

۲. زمر، آیه ۲۷.

و نیز خدای تعالی فرموده:

﴿وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لِنُصْرِيهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ﴾^۱

و این مثل‌ها را برای مردم می‌زنیم و [لی] جز دانشوران آنها را در نیابند.

و در وصف منافقان چنین تمثیل می‌آورد:

مَثَلُ أَنَانٍ مَثَلُ كِسَانٍ اسْتِ كِهْ أَتَشْ اِفْرُو خَتَنَدِ وْ جُونِ پِيرَامُونِ أَنَانِ رَا

موشنایی داد، خدا نورشان را برد و در میان تاریکی‌هایی که نمی‌بینند

رهایشان کرده‌کردند، لاند، کورند، بنا بر این به راه نمی‌آیند؛ یا چون

[کسانی که در معرض] رگباری - که در آن تاریکی‌ها و رعد و برقی

است - [قرار گرفته‌اند] از [نهیب] آذرخش [و] بیم مرگ، سرانگشتان

خود را در گوش‌هایشان نهند، ولی خدا بر کافران احاطه دارد.^۲

و هم چنین در روایات اسلامی که از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام

وارد شده، تمثیلات فراوانی به چشم می‌خورد، از جمله آنها این‌که

امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود:

همانا خطاها و گناهان، اسب‌های سرکش و چموشی هستند که لجام

از سر آنها بیرون آورده شده و اختیار از کف سوار بیرون رفته باشد

و عاقبت، اسب‌ها سوارهای خود را در آتش افکنند و مَثَلُ تَقْوَا

مَثَلُ مَرْكَبِ هَاي رَهْوَارِ وْ مَطِيْعِ وْ رَامِ اسْتِ كِهْ مَهَارَشَانِ دَرِ كَسْتِ سَوَارِ

است و آن مرکب‌ها با آرامش، سوارهای خود را به سوی بهشت

می‌برند.^۳

۱. عنكبوت، آیه ۴۳.

۲. بقره، آیات ۱۷-۱۹.

۳. نهج البلاغه فیض الاسلام، خطبه ۱۶.

و اما «تشبیه» آن است که چیزی را به چیزی در صفتی مانند کنند و آن شامل چهار رکن است که به آنها «ارکان تشبیه» گویند: ۱. مشبه؛ چیزی که آن را به چیز دیگر تشبیه کنند. ۲. مشبه به؛ چیزی که مشبه را بدان مانند کنند. ۳. وجه شبه؛ امری که میان مشبه و مشبه به مشترک است. ۴. ادات تشبیه؛ کلمه‌ای است که دلالت بر معنای مشابهت و ماندگی داشته باشد.

ادات تشبیه در عربی عبارتند از: کاف، کأن، مثل، شبه و مانند آنها و در پارسی عبارتند از: چون، هم چون، مانند، چنان چون، مثل، مانا، همانا، گویی، بسان و نظایر آن.

مثال: «چهره محبوب مانند آفتاب می درخشید»، چهره محبوب: مشبه؛ آفتاب: مشبه به؛ درخشیدن: وجه شبه؛ و مانند: ادات تشبیه است. در قرآن نیز در موارد بسیاری از صنعت تشبیه استفاده شده است:

﴿مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتُهُ﴾^۱

مثل آن چه [آنان] در زندگی این دنیا [در راه دشمنی با پیامبر] خرج می‌کنند، همانند بادی است که در آن، سرمای بستی است، که به کشت‌زار قومی که بر خود ستم نموده‌اند، بوزد و آن را تباه سازد.

و نیز درباره اعمال کافران می‌فرماید:

﴿مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ أُسْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ﴾^۲

۱. آل عمران، آیه ۱۱۷.

۲. ابراهیم، آیه ۱۸.

مثل اعمال کسانی که به خدا کافر شدند به خاکستری می ماند که در روز

طوفانی باد شدیدی بر آن بوزد.

و نیز در آیه نور، خداوند متعال، نور خود را که در دل مؤمن می افکند به

چراغی که اسباب روشنایی در آن جمع شده باشد تشبیه می کند، آن جا که

می فرماید:

خدا نور آسمانها و زمین است، مثل نور او چون چراغ دانی است که در

آن چراغی و آن چراغ در شیشه ای است، آن شیشه گویی اختری

درختان است که از درخت حجسته زیتونی که نه شرقی است و نه

غربی، فروخته می شود.^۱

در روایات و احادیث پیامبر ﷺ و ائمه طاهرين علیهم السلام نیز تشبیهات

فراوانی وجود دارد: امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید:

در فتنه ها هم چون بچه شیر باش، که نه پشت دارد تا بر آن سوار شوند،

و نه پستانی که از آن شیر بدوشد.^۲

و نیز از قول رسول خدا ﷺ چنین می فرماید:

پیامبر خدا نماز را به چشمه آب گرمی تشبیه فرمود که در خانه شخصی

باشد و روزی پنج نوبت خود را در آن شست و شو دهد ایام چنین

شست و شوها چیزی از آلودگی در بدن باقی می ماند.^۳

استاد مطهری رحمته الله علیه در مورد تشبیه و تمثیل چنین می فرماید:

در گفت و گوهای معمول به مطلق بیان مشابهت بین چیزی و چیز دیگر

۱. نور، آیه ۳۵.

۲. نهج البلاغه فیض الاسلام، حکمت ۱.

۳. همان، خطبه ۱۹۰.

تشبیه گفته می‌شود، ولی در اصطلاحات ادبی «تشبیه» فقط به موردی اطلاق شود که هر دو طرف تشبیه (مشبّه و مشبّه‌به) در کلام ذکر شود... و اما تمثیل نوعی خاص از همان تشبیه اصطلاحی است که گفتیم و آن این است که وضع خاص و کیفیت مخصوصی که از اجتماع و ارتباط امری چند حاصل می‌شود، تشبیه شود به وضع خاص و کیفیت مخصوصی که از اجتماع و ارتباط چند چیز دیگر حاصل می‌شود، مانند تشبیه وضع و کیفیت مخصوصی که از نشستن قطرات شبنم بر برگ گل سرخ پدید می‌آید به وضع و کیفیت مخصوصی که از جمع شدن کانه‌های عرق بر چهره شاهدهی خشمگین پدید می‌آید، در این شعر شیخ:

اول از دیدیشت راه جلالی

بلبل گوینده بر منابر قضبان

بر گل سرخ از نم او فکاده لسانی

همچو عرق بر عذار شاهد غضبان

و مانند تشبیه حالت دل سخت معشوق را اشک عاشق، که فقط اشک

فراوان عاشق می‌تواند دل سخت معشوق را تکان بدهد و تسلیم کند، به

حالت سنگ‌های صحرا و سیل که فقط سیل می‌تواند آن سنگ‌ها را از

جا بکند و تالب دریا بغلطانند، در این شعر خواجه:

دل سنگین ترا اشک من آورد براه

سنگ را سیل تواند به لب دریا برد^۱

آری، گاهی تشبیه‌ها و تمثیل‌ها حقایق بسیار بزرگی را بیان می‌کنند که اگر این تشبیه‌ها و تمثیل‌ها نباشد، نمی‌شود حقایق را به خوبی بیان نمود.

کتاب حاضر

مجموعه‌ای را که پیش رو دارید، گرد آوری و تدوین بیش از ۲۵۰ تمثیل و تشبیه است که استاد بزرگوار، علامه شهید حضرت آیه‌الله مرتضی مطهری رحمته‌الله در سخنرانی‌ها و کتاب‌های شیرین و ذی‌قیمت خویش بیان فرموده است.

در این جا ذکر چند نکته ضروری می‌نماید:

۱. برای سهولت مراجعه و سرعت دست‌رسی به مطالب مورد نظر در موضوعات خاص، کتاب به هشت بخش تقسیم گردید که عبارتند از تمثیلات و تشبیهات: اعتقادی، اخلاقی، تربیتی، معنوی - عرفانی، اجتماعی - خانوادگی، قرآنی، فقهی - عبادی، منطقی - فلسفی.

۲. در بعضی از کتاب‌های استاد، تمثیل و تشبیه وجود نداشت، لذا نام آنها در فهرست منابع نیامده است.

۳. مورد تشبیه و تمثیل در ذیل عناوین هر مطلب ذکر گردیده است.

۴. از آن جا که در برخی از موضوعات تشبیهات و تمثیلات کم بود، آنها را در بخش‌هایی که به نوعی با آن تناسب داشت داخل کردیم، به عنوان نمونه، تمثیلات و یا تشبیهات تاریخی را در بخش اجتماعی آوردیم.

۵. ضمن این که امیدوارم این قدم کوچک مورد توجه ادب‌دوستان، نویسندگان و سخن‌وران قرار گیرد، از صاحب‌نظران تقاضا دارم با نظره‌های صائب خویش به حقیر در حل اشکال‌هایی که ممکن است در تدوین و تنظیم مطالب وجود داشته باشد، یاری فرمایند.

«رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»

علیرضا رجالی تهرانی

۷۴/۵/۳۰ مصادف با شهادت امام رضا (ع)

www.ketab.ir